

# توسعه پایدار و توریسم روستایی



## چکیده

ریزی و سرمایه گذاری مطلوب به اهداف دستاوردهای برشمرده شده برای توریسم روستایی در رویه‌ای پایدار نایل آمد. مقاله حاضر ضمن پاسخگویی به سؤالاتی نظیر: چه راهبردی برای توسعه پایدار توریسم وجود دارد؟ و چگونه می‌توان در طراحی و عمل‌های فعالیتهای توریستی ابعاد پایداری را برای حصول اهداف برشمرده برای توریسم روستایی در نظر گرفت؟ توریسم روستایی را به صورت مفهومی مورد بررسی قرار داده و ضمن تعریف ابعاد پایداری در توریسم روستایی و کارکردهای توریسم روستایی در راستای توسعه منابع انسانی با توجه به ظرفیتهای گسترده کشور، معیارهای پایداری در صنعت توریسم را برمی‌شمرد و در ادامه ضمن تبیین تعاملات مابین توریسم روستایی و سایر بخشهای اقتصادی، چالشهای پیش روی توسعه پایدار

صنعت عظیم توریسم در سالهای اخیر از رشد چشمگیری در سطح جهان برخوردار شده و نقش مهمی را در زمینه ایجاد فرصتهای شغلی، تولید درآمد و تحریک اقتصاد ملی و بین‌المللی ایفا می‌کند. توریسم روستایی جزئی از صنعت عظیم توریسم به حساب می‌آید و در این زمینه کشور ایران از جاذبه‌های توریستی متعدد و ظرفیتهای بالفعل وسیعی برای گسترش توریسم روستایی برخوردار است. توریسم روستایی می‌تواند نقش عمده‌ای را در توانمندسازی مردم محلی و توسعه منابع انسانی، و تنوع بخشی و رشد اقتصادی و همچنین خلق فرصتهای شغلی در ارتباطی تنگاتنگ با سایر بخشهای اقتصادی ایفا نماید و در این رابطه می‌توان با سیاستگذاری برنامه

مهندس ابوالقاسم شریف زاده  
مهندس همایون مرادنژادی

صنعت توریسم روستایی را برمی شمارد و در کل با ارایه روشنگریها و تبیین رهنمودهایی می تواند به شناخت زمینه ها و ابعاد مختلف توریسم روستایی کمک نماید.

## واژگان کلیدی

توریسم روستایی، توسعه منابع انسانی، توسعه پایدار، اشتغال روستایی، رشد و تنوع بخشی اقتصادی.

## مقدمه

امروزه رشد جمعیت در مناطق روستایی بدون سرمایه گذاری نظام مند در جهت تقویت زیرساختهای اقتصادی و متنوع سازی آنها، منجر به گسترش بیش از حد فعالیتهای تولیدی (بعضا ناپایدار) متکی بر منابع طبیعی (آب، خاک، جنگل و مرتع...) شده است و این گسترش ناپایدار به نحوی محسوس منجر به تخریب فزاینده منابع طبیعی موجود گردیده است و این پیامد منفی همراه با نرخ بهره وری پایین نیروی کار در نتیجه مکانیزاسیون نامناسب و نرخ بالای بیکاری (پنهان و آشکار) در بخش تولیدات روستایی و همچنین همراه با گسترش تکنولوژیهای سرمایه بر امکان ایجاد فرصتهای شغلی پایدار و تولید درآمد از طریق گسترش کارکردهای متکی بر منابع طبیعی در جهت پاسخگویی به خیل عظیم بیکاران روستایی که از سرمایه و مهارت چندانی هم بهره نمی گیرند و عمدتاً مجبور به مهاجرت به کلان شهرها و گسترش حاشیه نشینی می باشند را تا حدی

حاصل شده است: بر طبق گزارش فوق، توریسم در سطح جهان صنعتی ۳/۴ تریلیون دلاری می باشد که به سرعت به رشد خود در آینده ادامه می دهد و درآمد حاصل از انجام خدمات مرتبط با توریسم به ۷/۲ تریلیون دلار در سال ۲۰۰۵ میلادی بالغ خواهد شد که نزدیک به ۳۳۸ میلیون شغل نیز ایجاد خواهد شد. (WTTC، ۱۹۹۶) گزارش دیگری که از سوی انستیتوی پژوهشی دانشگاه استانفورد منتشر شده است پیش بینی شده که در چند سال آینده توریسم در سطح جهان از نرخ رشد هشت درصدی برخوردار خواهد بود. همین گزارش اظهار داشته است که توریسم فرهنگی با رشد سالانه ۱۰ تا ۱۵ درصدی به نسبت رشد ۲۰ تا ۳۰ درصدی توریسم طبیعی در آینده تداوم می یابد. علاوه بر طبق گزارش سازمان جهانی توریسم (WTO) در سال ۱۹۹۵، ۵۶۷ میلیون نفر در سطح بین المللی مسافرت نموده اند و طبق برآوردی که از سوی همین سازمان به عمل آمده است، درآمد تولیدی توریسم بین المللی در همین دوره به ۳۷۱ میلیارد دلار (شامل ۶۰ بیلیون دلار مخارج حمل و نقل بین المللی) بالغ شده است و در طول ۱۰ سال گذشته صنعت توریسم در سطح بین الملل از میانگین رشد ۵/۵ درصدی در سال برخوردار بوده است و بامیانگین نرخ ۱۶/۵ درصدی به رشد خود ادامه خواهد داد (WTO، ۱۹۹۶). به هر حال تمام آمار منتشر شده حاکی از رشد اقتصادی بالای صنعت توریسم در سطح جهان است که با نرخ بازگشت بالای هزینه ها، زمینه مناسبی برای سرمایه گذاری به حساب می آید و با اتکالی کمتر به منابع طبیعی تولیدی، فرصتی را در

طرف دیگر می تواند وسیله ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی (از طریق غلبه بر انگاره های توسعه نیافتگی و بهبود استاندارد زندگی مردم محلی) بحساب آید. به هر حال اگر توریسم روستایی بتواند کلیه نقشهای محوله را به خوبی ایفا نماید. می تواند خالق یا محرک یک فرایند توسعه یافته برای حصول پایداری اقتصادی در سایر زیربخشهای اقتصادی و همچنین خود صنعت توریسم باشد، در این راستا بایستی به برخی سوالات پاسخ داد، از جمله: چه شیوه پایداری برای توسعه توریسم روستایی وجود دارد؟ و چگونه این پایداری می تواند مقاصد و اهداف توسعه جامع مناطق روستایی البته در ارتباطی اثربخش با اقتصاد ملی و حتی بین المللی را برآورده سازد؟ این مقاله کوشش می کند تا در ادامه به چنین سوالاتی پاسخ قانع کننده ای دهد.

## مفهوم توریسم روستایی

برای توریسم روستایی نمی توان نقطه آغازینی را بیان نمود، چراکه شروع بازدید از جوامع روستایی توسط شهروندان سایر مناطق چندان مشخص نیست و می توان حدس زد که از زمان شکل گیری شهرها و گسترش تمدنهای بشری، انسان به دلیل روابط اقتصادی و اجتماعی به انگیزه های مختلف همواره در طول تاریخ جهانگردی و گردشگری را تجربه کرده است. تا ما را توریسم را در اروپا در آن واحد پدید آید. ریشه دار و نوین بحساب می آورد و عقیده دارد که در کل می توان گسترش علاقمندی به تفریح و سرگرمی از مناطق روستایی را به قرن نوزدهم نسبت داد (Tamara، ۱۹۹۸). به هر حال آنچه را که می توان با قطعیت بیان کرد این است که شکل گیری نهادها و سازمانهایی با آیین نامه و حیطه کاری مشخص که برای ارایه خدمات به گردشگران و گسترش فعالیتهای مربوطه خصوصا در جوامع روستایی شکل گرفته اند، نمی تواند سابقه تاریخی طولانی داشته باشد در حال حاضر انسان متمدن امروزی که از فشارهای گوناگون شهرنشینی صنعتی و ماشینی شدن زندگی رنج می برد، تمایل فزاینده ای برای روی آوردن به آرامش طبیعی و ظرفیتهای فرهنگی جوامع روستایی دارد. گسترش خطوط حمل و نقل دریایی، زمینی و هوایی مابین مناطق مختلف روستایی و شهری جهان و همچنین شکل گیری و گسترش سازمانهای ارایه دهنده خدمات به گردشگران از عوامل عمده برای رونق گرفتن گردشگری روستایی بشمار می آید. خوشبختانه مناطق روستایی در ایران از تنوع وسیع فرهنگی، آداب و رسوم و منابع طبیعی برخوردارند که آنها را به مناطقی بسیار جذاب برای گردشگران از عوامل عمده برای رونق گرفتن گردشگری روستایی بشمار می آید. خوشبختانه مناطق روستایی در ایران از تنوع وسیع فرهنگی، آداب و رسوم و منابع طبیعی برخوردارند که آنها را به مناطقی بسیار جذاب برای گردشگران مبدل نموده

برای توریسم روستایی نمی توان نقطه آغازینی را بیان نمود، چراکه شروع بازدید از جوامع روستایی توسط شهروندان سایر مناطق چندان مشخص نیست و می توان حدس زد که از زمان شکل گیری شهرها و گسترش تمدنهای بشری، انسان به دلیل روابط اقتصادی و اجتماعی به انگیزه های مختلف همواره در طول تاریخ جهانگردی و گردشگری را تجربه کرده است.

غیرممکن ساخته است. در شرایط کنونی توجه به گسترش گزیدارهای دیگر اقتصادی در جوامع روستایی نظیر صنایع روستایی، صنایع تکمیلی و فراوری محصولات کشاورزی و توریسم روستایی ضروری می نماید و این گزیدارها علی رغم اینکه تمرکز کمتری بر منابع طبیعی تولید دارند، می توانند کمک زیادی به تنوع بخشی، پایداری و رشد اقتصادی جوامع روستایی و حل مشکلات برشمرده شده از جمله بحران بیکاری روستایی بنماید. امروزه توریسم به تجارت بزرگی تبدیل شده است که از رشد اقتصادی نسبتا زیادی برخوردار است. نتایج تحقیق جدیدی که به وسیله شورای جهانی توریسم و مسافرت (WTTC) انجام شده است، نشان می دهد که در سال ۱۹۹۵ میلادی نزدیک به ۲۱۲ میلیون شغل بطور مستقیم یا غیرمستقیم از گسترش خدمات توریستی

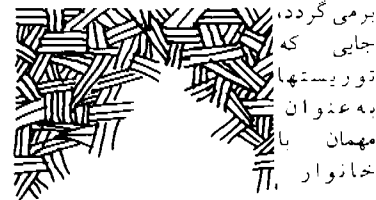
طبق گزارش سازمان جهانی توریسم (WTO) در سال ۱۹۹۵، ۵۶۷ میلیون نفر در سطح بین المللی مسافرت نموده اند و طبق برآوردی که از سوی همین سازمان به عمل آمده است، درآمد تولیدی توریسم بین المللی در همین دوره به ۳۷۱ میلیارد دلار (شامل ۶۰ بیلیون دلار مخارج حمل و نقل بین المللی) بالغ شده است و در طول ۱۰ سال گذشته صنعت توریسم در سطح بین الملل از میانگین رشد ۵/۵ درصدی در سال برخوردار بوده است و بامیانگین نرخ ۱۶/۵ درصدی به رشد خود ادامه خواهد داد.

دارند و از راه فروش صنایع دستی و تهیه امکانات موردنیاز آنها درآمد هنگفتی را به دست می آورند.

## توسعه پایدار و توریسم روستایی

مفهوم توسعه پایدار در گزارش ۱۹۸۷ کمیسیون جهانی توسعه و محیط ۶ تحت عنوان توسعه ای که ضمن برآورد نیازهای حال حاضر بشر، توانایی نسلهای آینده را در جهت برآورد نیازهای خویش محدود نسازد» تبیین شده است. در حال حاضر، توریسم یکی از عمده فعالیت های در حال رشد در سراسر جهان می باشد. در سال ۱۹۹۷، ۷/۶ میلیون جهانگرد از کشورهای مختلف بازدید کرده اند و عایدات حاضر صنعت توریسم در این سال به ۲۴۸ میلیون دلار امریکایی بالغ شده است (۱۹۹۵ WTO)، امروزه صنعت توریسم یک نیروی اقتصادی عمده به حساب می آید و در این راستا، از رشد

خدمات موردنیاز آنها در نواحی روستایی اطلاق می شود. در مجارستان اصطلاح مخصوص توریسم دهکده ای رایج است و تبیین کننده فعالیت های و خدمات تدارک دیده شده در روستاها برای نوع خاصی از توریسم است (توریسم روستایی در مجارستان شامل اسکان ارزان در مناطق روستایی می باشد و ارتباطی با فعالیت های کشاورزی و سایر فعالیت های روستایی ندارد). در اسلوانی، جنبه مهم توریسم روستایی همانا به زندگی بازدیدکنندگان در خانوارهای کشاورزان برمی گردد، جایی که توریست ها به عنوان مهمان با خانوار



است. می توان با توجه به ظرفیت های توریستی محلی و اهداف گردشگران، توریسم روستایی را به پنج دسته تقسیم نمود:

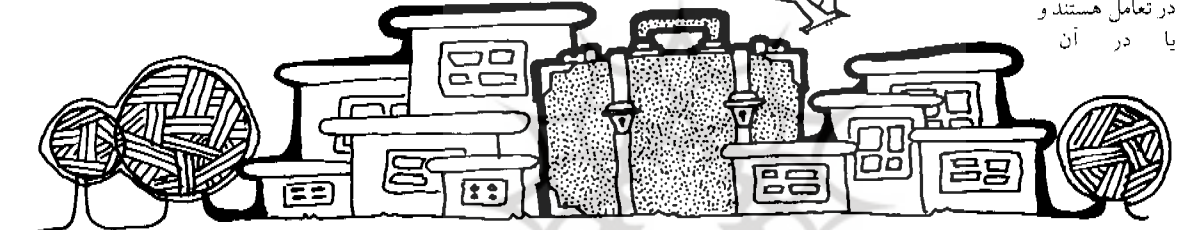
توریسم طبیعی که عمدتاً در تعامل با جاذبه های اکولوژیکی می باشد:

توریسم فرهنگی که مرتبط با فرهنگ، تاریخ و میراث فرهنگی و باستانی مردم روستایی است:

اکوتوریسم نوعی از توریسم است که علاوه بر تعامل با جاذبه های طبیعی (همانند رودخانه، دریاچه های فصلی، کوهستانها و...) با زندگی و هنجارهای اجتماعی مردم محلی که خود نیز در تعامل با جاذبه های طبیعی فوق هستند، در ارتباط می باشد (Getz, D. 1992):

توریسم دهکده ای، در این نوع توریسم، گردشگران در خانوارهای دهکده زندگی نموده و در فعالیت های اقتصادی و اجتماعی روستا مشارکت می نمایند (Ryan, C. 1991):

آکروتوریسم یا توریسم کشاورزی که گردشگران بدون ایجاد پیامدهای منفی بر روی اکوسیستم مناطق میزبان، یا فعالیت های سنتی کشاورزی در تعامل هستند و یا در آن



اقتصادی مطلوبی برخوردار است و طبق برآورد سازمان جهانی گردشگری ۷ رشد اقتصادی این صنعت به ۳۳۱۵۳ بیلیون دلار امریکایی بالغ شده است و حول و حوش ۲۲۵ میلیون فرصت شغل ایجاد کرده است و به تنهایی تولیدکننده ۷/۱ درصد کل رشد اقتصادی جهان بوده است و مجموع سرمایه گذاری سالیانه ۷۶۶ بیلیون دلاری در زمینه گسترش فرصت ها و امکانات جدید در راستای رشد این صنعت صورت گرفته است و این صنعت بیش از ۳/۶۵۳ بیلیون دلار درآمد مالیاتی را برای دولت های مختلف خلق کرده است (WTTC, ۱۹۹۶). امروزه کشورهای نظیر آمریکا، ترکیه، مالزی، سنگاپور، کره، چین، دوی، هند، اسپانیا و... از کشورهای عمده جذب توریست در جهان به شمار می روند که برابر آمارهای موجود رقم درآمد ترکیه از توریسم در سال ۲۰۰۰ میلادی بیش از ۱۴۰ میلیارد دلار بوده است و پیش بینی سازمان جهانی گردشگری حتی برای پایین ترین کشور در فهرست ۲۰ کشور توریست پذیر دنیا در سال ۲۰۲۰ کسب درآمد افزون بر ۲۰ میلیارد دلار می باشد و حد متوسط درآمد پیش بینی WTO به ۵۰ میلیارد دلار می رسد.

حجم کاری برشمرده شده و بازده مناسب توریسم نشان دهنده این حقیقت است که این صنعت در حال حاضر نیازمند خلق و توسعه کارکردهای جدیدی به منظور کاهش اثرات منفی و افزایش کارکردها و پیامدهای مثبت در

کشاورزی زندگی می کنند یا در مهمانخانه های محلی سکنی می گزینند، ولی برای تهیه غذا و سایر خدمات با خانوار کشاورز فعالیت می کنند (Verbole, ۱۹۹۵). در هلند، توریسم روستایی به اردو زدن گردشگران در مزارع با خدمات و فعالیت های جانبی شامل دوچرخه سواری، قدم زنی، اسب سواری و... در این نواحی مرتبط است (Peters et al, ۱۹۹۹). در یونان از عمده خدمات تدارک دیده شده به وسیله مردم محلی در زمینه توریسم روستایی، خوابگاه و صبحانه است و اسکان گردشگران در اتاق های صورت می گیرد که طبق رسوم محلی ترین و تهیه شده اند و صبحانه تدارک دیده شده عمدتاً از محصولات خانگی فراهم می شود و فعالیت های تکمیلی نظیر تهیه ادوات و امکانات تفریحی به طور محدود صورت می گیرد (Turner, ۱۹۹۳). در اروپای مرکزی علاوه بر گسترش سازمان های متمرکز در نواحی شهری که کار ارائه خدمات و مشاوره به گردشگران را برعهده دارند، برای جذب توریست در نواحی روستایی آژانس های ارائه دهنده خدمات حمل و نقل، رستورانها، کافه ها تاسیس و گسترش یافته اند. در جنوب شرقی آسیا که از لحاظ صنعت توریسم رشد چشمگیری داشته است، بخش اعظمی از مردم محل به ارائه خدمات به گردشگران اشتغال

مشارکت می کنند. در کل، صرف نظراً از گونه شناسی توریسم، آنچه که مهم است بدون برنامه ریزی و نظارت مناسب هر نوعی از توریسم ممکن است پیامدها و اثرات منفی جانبی در مناطق روستایی به همراه داشته باشد. از لحاظ مفهومی به نظر ساده می آید که توریسم روستایی را به عنوان توریسمی که مناطق پیرامون روستایی را دربردارد تعریف کنیم، ولی این تعریف نمی تواند شامل مجموعه ای از فعالیت ها و اشکال متنوع مدیریت و نهادهای توسعه یافته در کشورهای مختلف که در ارتباط با صنعت توریسم فعالیت می کنند، شود. از دیدگاه مفهومی وسیع تر می توان توریسم روستایی را دربرگیرنده دامنه ای از فعالیت ها، خدمات مربوط به تفریح و آرامش گردشگران دانست که به وسیله کشاورزان و مردم روستایی برای جذب گردشگران به مناطق خود به منظور کسب درآمد صورت می گیرد (Kloeze, ۱۹۹۲). Gannon, ۱۹۹۸). اگر این برداشت وسیع تر را بپذیریم، در کل توریسم روستایی توریسم زراعی ۳ و کشاورزی ۴ را دربرمی گیرد و به تبع آن ارایه خدماتی نظیر اسکان، پذیرایی، امکانات و وسایل سرگرمی و تفریح، برپایی جشنها و مراسم محلی، تولید و فروش صنایع دستی و محصولات کشاورزی و غیره به گردشگران را شامل می شود. توریسم روستایی در کشورهای مختلف دارای معانی متفاوتی است، برای مثال در فنلاند، توریسم روستایی به اجاره دادن کلبه های روستایی به بازدیدکنندگان یا تدارک

عرصه توسعه پایدار توریسم می‌باشد. در این زمینه نگرش جامع برای توسعه کل ساختار صنعت توریسم و مدیریت کارکردهای مربوطه به شکلی که با بافت طبیعی و محیط فرهنگی اجتماعی عرضه کارکرد صنعت توریسم سازگار باشد، ضروری می‌نماید و در این صورت است که صنعت توریسم می‌تواند نقش عمده‌ای را در کاهش پیامدهای منفی ناشی از فشار بر منابع طبیعی در جهت پایدار سازی اقتصاد جوامع مختلف ایفا نماید. توریسم پایدار دارای مفاهیم مختلفی است و طبق تعریف فدراسیون پارکهای ملی و طبیعی مجارستان ۸ توریسم پایدار دربرگیرنده کلیه فعالیت‌های مربوط به مدیریت و گسترش صنعت توریسم است که باعث تداوم فرایندهای مربوطه با توجه به ساختار و کارکردهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی می‌شود (FNNP, ۱۹۹۳). بنیاد جهانی حیات وحش ۹ توریسم پایدار را به عنوان توریسمی تبیین نموده است که متناسب با ظرفیتهای طبیعی موجود به منظور باز تولید و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی شناخت و مشارکت مردم محلی و توجه به آداب و رسوم و شیوه زندگی آنها طراحی و اجرا می‌شود و دیدگاه اصلی این توریسم تقسیم عادلانه منافع حاصل از کارکردهای توریستی در بین مردم است و در این راستا خواسته‌های مردم و گروه‌های محلی که نقش اصلی را در انجام کارکردهای توریستی برعهده دارند، مورد توجه قرار می‌گیرد (WWF, ۱۹۹۲). توجه به پایدار اکیولوژیکی باعث می‌شود که گسترش صنعت توریسم منجر به ایجاد تغییرات نامطلوب در اکوسیستم نگردد و در این راستا نیاز محسوس در سراسر جهان همانا مدنظر قرار دادن حفاظت منابع طبیعی از پیامدهای منفی فعالیت‌های توریسمی است. مفهوم پایداری در صنعت توریسم دارای ابعاد مختلفی می‌باشد؛ رشد آگاهانه‌های عمومی در زمینه حفاظت از منابع طبیعی در این راستا می‌تواند موثر واقع شود. پایداری اجتماعی به توانایی جامعه برای ارایه خدمات و انجام کارکردهای توریسم بدون زایش هرگونه تضاد و ناهماهنگی در ساخت جامعه برمی‌گردد. پایداری فرهنگی به ثبات یا سازگاری چارچوب و شاخصهای فرهنگی یک جامعه در مقابل فشار حاصل از آنچه که فرهنگ توریست‌انامیده می‌شود و به اثرات فرهنگی بجا مانده از گردشگران

برمی‌گردد (Jafan, ۱۹۸۷). پایداری اقتصادی از یک سو به سودآوری عرضه خدمات از طرف جامعه محلی به گردشگران برمی‌گردد که عامل سود و صرفه اقتصاد خود نقش مهمی در مشارکت و رضایت مردم محلی در صنعت توریسم است و یکی از عوامل مهم برای برآورد این عامل، همانا توجه به توزیع عادلانه در آمدین مشارکت کنندگان در صنعت توریسم می‌باشد و از طرف دیگر هزینه‌های اقتصادی پرداخت شده از طرف توریست‌ها باید از لحاظ اقتصادی نسبت به عرضه کالاها در بازار ملی پایین‌تر باشد و صرفه باشد و بتواند رضایت آنها را از طریق فراهم آوردن رفاه و جذابیت‌های لازم تأمین کند.

جنبه‌های مختلفی که برای پایداری صنعت توریسم ذکر شد برهم برتری ندارد و لازم است تمام ابعاد پایداری به صورت نظام مند در زمینه مدیریت و گسترش صنعت توریسم لحاظ شود و در این راستا ناپیوستگی سود سرشار اقتصادی منجر به نادیده انگاشتن خطرات و پیامدهای منفی بر منابع طبیعی، ساخت اجتماعی و شاخصهای فرهنگی شود و همچنین توجه طرف به ملاحظات زیست محیطی ناپیوستگی منجر به طراحی برنامه‌های توریستی بدون توجه به ابعاد اقتصادی یا فرهنگی و اجتماعی برشمرده شده شود. نتایج توسعه نامطلوب صنعت توریسم به شکل افزایش فشار ناشی از ایجاد تغییرات نامطلوبی در ابعاد اقتصادی، محیطی و فرهنگی اجتماعی جامعه مشهود است و در راستای اجتناب از زایش پیامدهای منفی، تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان مربوطه بایستی از تمام عوامل تاثیرگذار بر فرایندهای توسعه پایدار صنعت توریسم آگاه شوند. با مطرح شدن بحث پایداری در توسعه توریسم باید اثرات بلند مدت و کوتاه مدت حاصله را در عرصه‌های مختلف یک جامعه مدنظر قرار داد و برنامه‌های توسعه را به شکل فرایندهای پایدار در جهت خلق جریان منفعت رسانی به عامه مردم محلی ذینفع طرح و اجرا نمود و در این زمینه رویکردی جامع و نظام مند برای برنامه‌ریزی فعالیت‌های توریسمی و مشارکت مردم محلی لازم است. امروزه بعد پایداری به عنوان فلسفه گسترش فرایندهای توسعه چه در سطح سیاستگذاری راهبردی و چه در سطوح عملیاتی توانمندساز محلی مطرح است و در این راستا دستیابی به تعادل مطلوب مابین رشد اقتصادی و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی به

عنوان چالشی پیش روی تمام کشورها اعم از فقیر و غنی قرار داده است. که خواهان جذب درآمدی قابل قبول از صنعت توریسم هستند و توسعه پایدار توریسم تبیین کننده صنعت توریسمی در حال رشد است که تداوم آن در بلندمدت همسو با ابعاد پایداری در ساختارهای فرهنگی، محیطی و طبیعی اجتماع محلی توریست پذیر است. اگر بخواهیم توسعه پایدار توریسم را بطور جامع تعریف نماییم می‌بایست به این نکته مهم توجه نماییم که توریسم پایدار بیشتر به نیازهای فردای صنعت توریسم مرتبط است تا به مزیت‌های موجود در صنعت توریسم و رشد اقتصادی فعلی. با توجه به مفهوم توسعه پایدار ویژگیهای ساختی کارکردی صنعت توریسم می‌توان پنج عنصر ذیل را برای پایدارسازی توریسم ذکر نمود:

۱ گسترش و حفاظت از منابع طبیعی پایه برای برآورد نیازهای نسل فعلی و آتی. ۲ نگهداری و گسترش توان حاصلخیزی قدرت تولید منابع پایه. ۳ حفظ تنوع زیست محیطی و اجتناب از ایجاد تغییرات نامطلوب محیطی اعم از فرهنگی، اجتماعی، انسانی، طبیعی و اقتصادی. ۴ پیگیری برابری بین نسلی و درون نسلی و اولویت بخشی به توسعه منابع انسانی. ۵ نگهداری و حفاظت از میراث فرهنگی و تاریخی از منابع طبیعی ملی با منطقه‌ای. امروزه توجه بیشتری به ارزش پایدارسازی در توسعه توریسم بطور اعم و توریسم روستایی بطور اخص می‌شود؛ چراکه بشر بطور فزاینده‌ای به این شناخت دست پیدا کرده است که محیط طبیعی تحت فشار بی رویه و مخرب حاصل از کارکردهای ناپایدار ساختارهای ناسازگار با محیط طبیعی است و در این راستا تدابیر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی فرهنگی مختلفی چه در سطح ملی و چه در سطح ملی و بین‌المللی اتخاذ شده است تا با طرح فرایندهای بلندمدت در جهت حصول پایداری حرکت نمایند. سیاست توریسم پایدار در دنیای امروز، رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلندمدت صنعت توریسم بدون اثرات مخرب بر زیست بومهای طبیعی است و پیشنهاد می‌دارد که در قالب توسعه توریسم، بشر قادر خواهد بود که جوانب خاصی را از محیط در جهت مثبت یا منفی تعدیل یا دستکاری نماید و در این راستا این شناخت وجود دارد که بدون سیاستگذاری دقیق و به کارگیری راهبردهای مدیریت مشارکتی امکان‌گیز از پیامدهای منفی حاصل از رشد فزاینده صنعت توریسم غیرممکن خواهد بود. به هر حال اگر بخواهیم رهیافت مفهومی جامعی برای توسعه پایدار توریسم تبیین نماییم، چهار مبحث عمده ذیل می‌بایست مورد توجه اساسی قرار گیرد:

۱ پایداری اکولوژیکی؛ خاطر نشان می‌سازد که توسعه هم‌اکنون با بقا فرایندهای اکولوژیکی، تنوع زیست محیطی و منابع بیولوژیکی است. ۲ پایداری فرهنگی؛ یعنی توسعه کنترل مردم را بر زندگی خویش ارتقا می‌بخشد و این مستلزم همسویی فرایندهای توسعه با فرهنگ و ارزشهای انسانی و تقویت جوامع محلی برای

**امروزه صنعت توریسم یک نیروی اقتصادی عمده به حساب می‌آید و در این راستا، از رشد اقتصادی مطلوبی برخوردار است و طبق برآورد سازمان جهانی گردشگری ۷ رشد اقتصادی این صنعت به ۳/۱۵۳ بیلیون دلار امریکایی بالغ شده است و حول و حوش ۲۲۵ میلیون فرصت شغل ایجاد کرده است و به تنهایی تولیدکننده ۷/۱ درصد کل رشد اقتصادی جهان بوده است و مجموع سرمایه گذاری سالیانه ۷۶۶ بیلیون دلاری در زمینه گسترش فرصتها و امکانات جدید در راستای رشد این صنعت صورت گرفته است و این صنعت بیش از ۲/۱۵۳ بیلیون دلار درآمد مالیاتی را برای دولتهای مختلف خلق کرده است.**

**در اسلوانی، جنبه مهم توریسم روستایی همانا به زندگی بازدیدکنندگان در خانوارهای کشاورزان برمی‌گردد، جایی که توریست‌ها به عنوان مهمان با خانوار کشاورزی زندگی می‌کنند یا در مهمانخانه‌های محلی سکنی می‌گزینند، ولی برای تهیه غذا و سایر خدمات با خانوار کشاورز فعالیت می‌کنند.**

جدول ۱. معیارهای پایداری در توریسم روستایی

معیار	نحوه سنجش در هر منطقه
۱- حجم کاری	- تعداد بازدیدکنندگان یا گردشگران (در هر فصل یا سال)
۲- فشار اجتماعی	- نسبت بازدیدکنندگان/گردشگران به جمعیت محل (در هر فصل یا سال)
۳- جذابیت توریستی	- فهرست منابع طبیعی، فرهنگی، باستانی و تاریخی برای جلب و پذیرش گردشگران - میزان جذابیت زمینه‌های توریستی موجود
۴- فرایند برنامه ریزی توسعه توریسم روستایی	- وجود برنامه‌های محلی یا منطقه‌ای برای توریسم روستایی - میزان مشارکت سازمانهای محلی و مردم در طرح و اجرای برنامه‌های مربوطه
۵- مشارکت محلی	- نسبت نهادهای عرضه کننده خدمات توریستی محلی به کل نهادهای توریستی فعال در منطقه - نسبت مدیران و کارگزاران محلی صنعت توریسم روستایی و کل شرکتهای فعال، به مدیران و کارگزاران شاغل
۶- مشارکت دولت	- وجود برنامه‌های منطقه‌ای طرح و اجرا شده توسط دولت برای توسعه توریسم روستایی - همکاری دولت با سازمانهای غیردولتی فعال در زمینه توریسم روستایی
۷- کنترل و نظارت محلی	- وجود سازمانها و نهادهای رسمی و غیررسمی محلی اعم از دولتی یا غیردولتی مثل شوراهای اتحادیه‌ها، تعاونی‌ها برای اجرای سیاستهای محلی و سازگار کردن سیاستهای ملی با اهداف ملی در زمینه سرمایه‌گذاری و گسترش فعالیتها در تمام مراحل برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی و اصلاح برنامه‌های توریسم روستایی
۸- اشتغال	- تعداد فرصتهای شغلی ایجاد شده توسط صنعت توریسم روستایی (پاره وقت یا تمام وقت) - نسبت شاغلین محلی به کل شاغلین در صنعت توریسم
۹- نقش توریسم در رشد و متنوع سازی اقتصاد محلی	- میزان مالیات بر درآمد تولید شده به وسیله صنعت توریسم - سهم فعالیتها توریستی در تمام زیر بخشهای اقتصاد (بطور مستقیم یا غیرمستقیم)
۱۰- سطح رفاه اجتماعی	- وضعیت تامین و مصرف انرژی (قابل تجدید یا غیرقابل تجدید) - درصد خانوارهای برخوردار از خدمات رفاهی مرسوم در جامعه محلی (حمل و نقل، سیستمهای بهداشتی، آموزشی، برق، چاه، تلفن و...)
۱۱- آموزش و کارآموزی نیروی کار شاغل	- درصد افراد محلی شاغل در صنعت توریسم که از آموزش و تحصیلات برخوردارند - تعداد دوره‌های آموزشی برگزار شده برای شاغلان در صنعت توریسم - توزیع افراد تحصیل کرده در مشاغل مختلف در سطوح ستادی و صنفی صنعت توریسم
۱۲- وضعیت اطلاع رسانی	- تعداد نشریات یا خبرنامه‌های محلی منتشر شده - سمینارها، جشنواره‌ها و کنفرانسهای منطقه‌ای، ملی یا بین‌المللی برگزار شده در زمینه گردشگری - وضعیت ارتباطات راه دور و تلفن، پست، شبکه‌های اطلاع رسانی کامپیوتری - جایگاه توریسم در رسانه‌های جمعی منطقه‌ای یا ملی (تلویزیون، رادیو، نشریات و...)
۱۳- مناطق حفاظت شده محلی	- درصد مناطق حفاظت شده به کل مناطق - وضعیت حفاظت از نوع قابل بازدید بودن به وسیله گردشگران نظامی، زیست محیطی، میراث فرهنگی و...
۱۴- تسامین حقوق و امنیت گردشگران	- وقوع یا عدم وقوع جرایم علیه توریستها اعم از حمله، سرقت، کربانگیری و... - میزان همکاری نظامی و امنیتی نهادهای محلی یا دولتی در راستای تامین حقوق و امنیت گردشگران
۱۵- رضایت مردم محلی	- قابل قبول بودن سودآوری صنعت توریسم روستایی در منطقه از طرف مردم محلی - میزان نفاهم و همکاری مردم محلی با گردشگران یا به اصطلاح

تامین نیازهای خویش از طریق مشارکت نهادینه شده توانمندساز است.

۳ پایداری اقتصادی: توسعه به دلیل مدیریت منابع طبیعی و فرایندهای تولید و توزیع از لحاظ اقتصادی کارآمد است، بنابراین کارکردهای فعلی توسعه می‌تواند به عنوان حامی نسلهای آتی عمل نمایند.

۴ پایداری محلی: توسعه برای منفعت رسانی به جامعه محلی طراحی می‌شود، بنابراین توجه به خواسته‌ها و منافع مردم محلی و توانمندسازی آنها می‌تواند به پایداری جوامع محلی کمک نماید.

به هر حال برای اینکه کارکردهای برنامه ریزی شده توریسم موفق شوند، لازم است به همه فعالان حاضر در عرصه صنعت توریسم برای طرح، اجرا و تداوم کارکردهای توریسمی همچون اتحادیه‌ها، سازمانهای غیردولتی (NGOs)، کارآفرینان خصوصی و نهادهای مردمی جامعه گرا در کنار نهادهای دولتی فرصت مشارکت داد و به تبع آن امکان بهره‌گیری عادلانه همگان از منابع حاصل از توریسم را فراهم آورد. در ادامه می‌توان قواعد هدایتگر ذیل را به عنوان اصول توریسم پایدار ذکر نمود: ۱ استفاده از منابع محیطی در رویه‌ای پایدار. ۲ عطف توجه به توسعه منابع انسانی از طریق طرح و بکارگیری راهبردهای مشارکتی توانمندساز. ۳ کاهش مصرف بیش از حد و ضایعات حاصله. ۴ حفظ تنوع زیستی. ۵ تلفیق برنامه ریزی شده توریسم با سایر کارکردهای توسعه محلی یا ملی. ۶ آموزش شاغلان صنعت توریسم در راستای سیاست توانمندسازی محلی و توسعه منابع انسانی، ۷ حمایت از اقتصادهای محلی. ۸ توجه به کارکردهای تبلیغاتی، سرمایه‌گذاری، بازاریابی و سایر راهکارهای مدیریت اثربخش فعالیتها توریسمی. ۹ تسهیل فرایندهای یادگیری مشارکتی و تصمیم سازی و تصمیم‌گیری از طریق مشاوره و همفکری مردم محلی با کارآفرینان صنعت توریسم.

در این راستا برای اندازه‌گیری میزان پیشرفت و تطابق توسعه صنعت توریسم در راستای حصول اهداف و ابعاد پایداری برشمرده شده می‌توان از معیارهای پایداری بهره گرفت.

## معیارهای پایداری در صنعت توریسم

معیارهای پایدار در اینجا به سنجش و سازماندهی اطلاعات توسط تصمیم‌گیران به منظور طرح برنامه‌های دقیق جهت کاهش پیامدهای منفی پیش‌بینی نشده حاصل تصمیمات و برنامه‌ریزی ضعیف و اصلاح آنها برمی‌گردد (WTO, 1996). به عبارت دیگر معیارهای پایداری در اینجا به عنوان مجموعه‌ای از شاخصهای ۱۲ حاصل از سنجشهای پیرامون حصول پایداری در ابعاد مختلف است که به تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان برای ارزیابی و اصلاح فعالیتها و فرایندهای

توسعه توریسم روستایی کمک می‌کند. طرح شناخت و چنین شاخصهایی با اهداف مطرح در توسعه توریسم و اهمیت نسبی آنها برای گردشگران وابسته است، این معیارها ۱۳ می‌توانند به عنوان ابزاری برای مدیریت برنامه‌های موجود و چارچوبی برای طراحی فعالیتهای آینده بحساب آیند و توجه به آنها می‌تواند به کاهش پیامدهای منفی کمک نماید (WTO, ۱۹۹۶).

به هر حال برای برنامه ریزی مطلوب، اصلاح و ارزیابی مداوم فرایندها توسعه در هر زمینه از جمله توریسم روستایی، توجه کل گرایانه ۱۴ و نظام مند ۱۵ به عوامل تاثیرگذار می‌تواند به بهره‌وری و اثربخشی منابع بکاررفته و نتایج بدست آمده کمک زیادی نماید، در ادامه برخی از خط مشی‌ها و توصیه‌های به عمل آمده توسط برخی از صاحب نظران. WTO, ۱۹۹۶. (Tourism Concern, SWWF, ۱۹۹۲. Howie, ۱۹۹۶. Murphy, ۱۹۹۴. Mccool, Watson, ۱۹۹۶. MowForth, Munt, ۱۹۹۸) Swavbrooke, ۱۹۹۶. عنوان معیارهایی برای ارزیابی پایداری توسعه صنعت توریسم روستایی پیشنهاد شده است، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

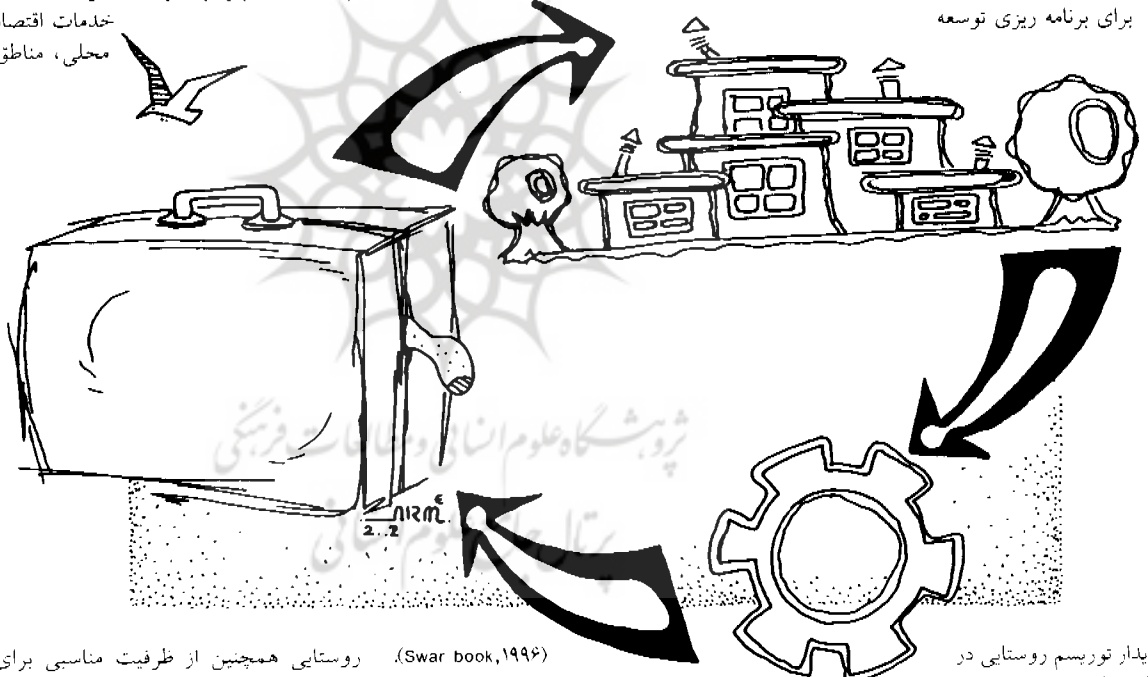
برای برنامه ریزی توسعه

توریسم روستایی بیش از هر فعالیت صنعتی و اقتصادی دیگر به مشارکت و رضامندی مردم محلی یا گردشگران و عوامل انسانی، فرهنگی و اجتماعی موجود وابسته است و در این زمینه توجه به معیارهای برشمرده شده در جدول (۱) جهت حصول ابعاد پایداری می‌تواند موثر واقع شود.

## توریسم روستایی محرکی برای رشد سایر بخشهای اقتصادی

توریسم روستایی به عنوان یک کارکرد فراساختاری ۱۹ از طریق مشارکت و وابستگی به سایر بخشهای اقتصادی گسترش و تداوم می‌یابد و به تبع آن در رشد سایر بخشهای اقتصادی جامعه هم نقش دارد، در این راستا اهمیت خاصی که توسعه صنعت توریسم دارد همانا افزایش تعاملات اقتصادی رشد دهنده و رشد یابنده ما بین بخشهای مختلف اقتصادی و گسترش تعاملات اجتماعی مابین جوامع روستایی و شهری و اقوام و ملل مختلف

جهت اهداف توسعه پایدار جوامع محلی را امکان پذیر سازد. در این زمینه، نقطه عطف تمام ارزشیابیهای به عمل آمده از تاثیرات توریسم بر روی اقتصاد محلی همانا سنجش میزان تامین اهداف و نیازهای فعلی و آتی توریست‌ها و جوامع محلی میزبان می‌باشد (نمودار ۱). در کل بیشتر مطالعات صورت گرفته پیرامون تاثیر توریسم بر جوامع محلی به این نتیجه رسیده‌اند که یک برنامه توریسمی خوب طراحی شده که به خوبی مدیریت و اصلاح شده باشد، می‌تواند ضمن حفاظت پایدار از محیط فرهنگی و طبیعی محلی به رشد اقتصادی و ارتقای کیفیت زندگی ساکنان مناطق توریست پذیر کمک نماید (Veroble, ۱۹۹۵). برخی از منافع اقتصادی توریسم را می‌توان به صورت موارد ذیل برشمرد: گسترش امور بازرگانی جدید (توسعه بازارهای محلی و...) توسعه فرصتهای شغلی، افزایش سطح دستمزدها و درآمدها، تحول و گسترش تولیدات روستایی همانند صنایع روستایی، محصولات خانگی و کشاورزی، بهبود زیرساختهای فیزیکی و فرصتهای ویژه برای نوآوری پیرامون تولید محصولات و ارائه خدمات اقتصاد محلی، مناطق



پایدار توریسم روستایی در

(Swar book, ۱۹۹۶)

حال با توجه به رشد سریع صنعت توریسم در سطح جهان این سوال مطرح می‌شود که آیا کارکردهای رو به رشد این صنعت به اقتصاد جوامع محلی هم منفعت قابل قبولی می‌رساند؟ آنچه که مسلم است صنعت توریسم به عنوان یک کارکرد اقتصادی مکمل در کنار سایر فعالیتهای تولیدی و خدماتی در سطح مناطق روستایی و محلی جریان دارد و می‌تواند به عنوان ابزار توسعه گر اقتصادی در جوامع محلی ایفای نقش نماید. یک تحلیل دقیق سود هزینه اقتصادی همانند مطالعه اثرات محیطی و فرهنگی توریسم می‌بایست به خوبی یک فرایند ارزشیابی بازخورد دار اصلاح گر همیشه در جریان باشد تا تعدیلات و اصلاحات لازم را در ساختها و کارکردهای توریسمی در

روستایی همچنین از ظرفیت مناسبی برای منفعت بری از کارکردهای رو به گسترش توریسم از طریق آرایه محصولات خانگی، خدمات اقامتی (هتل، رستوران و...) سیستم‌های حمل و نقل و ارتباطات، صنایع دستی و خدمات مشاوره‌ای برخوردارند. در این زمینه واضح است که اگر مناطق روستایی بتوانند با بالفعل کردن ظرفیت‌های خویش تعداد قابل قبولی توریست در سطح ملی یا بین‌المللی جذب نمایند، قادر خواهند بود ارز قابل ملاحظه‌ای بدست آورند و آن را برای سرمایه گذاری و تحریک رشد سایر کارکردهای تولیدی و خدماتی در مناطق خویش از جمله کشاورزی بکار گیرند. سایر منافع اقتصادی توریسم برای جامعه محلی ممکن است به موارد ذیل برگردد: ۱ متنوع سازی اقتصاد محلی خصوصا در

در فنلاند، توریسم روستایی به اجاره دادن کلبه‌های روستایی به بازدیدکنندگان یا تدارک خدمات مورد نیاز آنها در نواحی روستایی اطلاق می‌شود. در مجارستان، اصطلاح مخصوص توریسم دهکده‌ای رایج است و تبیین کننده فعالیتهای و خدمات تدارک دیده شده در روستاها برای نوع خاصی از توریسم است.

مناطق که با مشکل بیکاری و ناکافی بودن فرصتهای شغلی مواجه هستند.

۲. تحریک اقتصاد روستایی به وسیله ایجاد تقاضا برای تولیدات کشاورزی و جذب سرمایه.

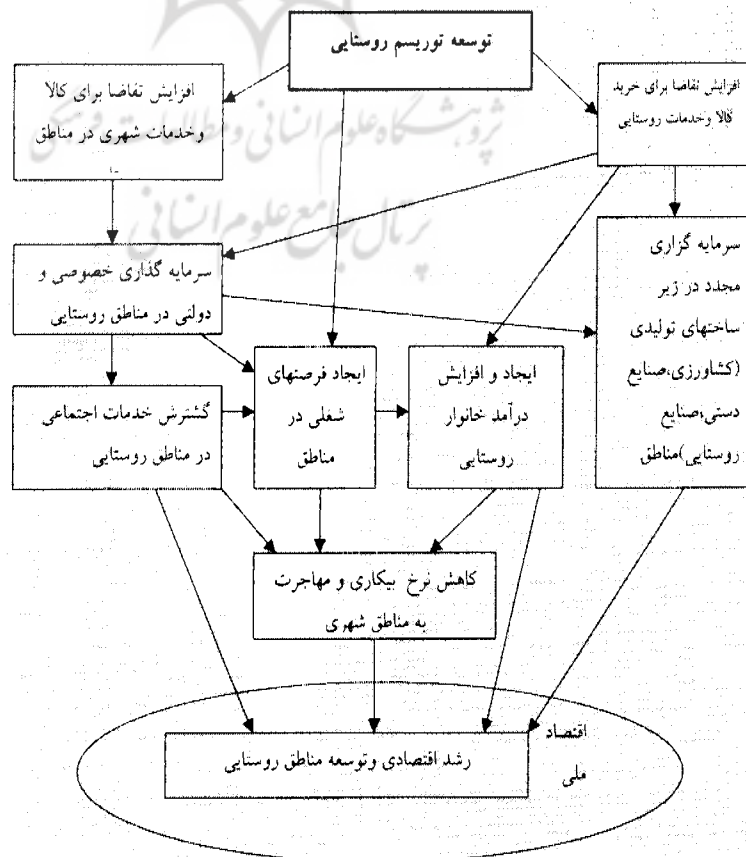
۳. بهبود فراساختارهای حمل و نقل و ارتباطات به نحوی که منافی را برای مردم محلی به همراه داشته باشد.

یک جامعه می‌بایست ارزیابی دقیقی از مکانهای تاریخی و باستانی، آداب و سنن، فرهنگ و میراث باستانی، جذابیت‌ها و زیبایی‌های طبیعی خویش به عمل آورد تا بتواند ظرفیت‌های موجود خویش را در راستای گسترش صنعت توریسم فعال سازد و در این راستا لازم است که با تبلیغات مناسب از طریق کارکردهای ارتباطاتی و اطلاع رسانی، زمینه معرفی این توانمندیهای توریستی را به سایر جوامع و جذب توریست بیشتر فراهم آورد و همزمان با بالفعل کردن ظرفیتهای توریستی خویش به ابعاد پایدارتری برشمرده شده در میحث توسعه پایدار توریسم برای تداوم رشد اقتصادی بلندمدت توجه نماید. رشد اقتصادی حاصل از توریسم همسو با ابعاد پایداری می‌تواند به تقویت زیرساختهای اقتصادی جوامع بینجامد. مطالعات اخیر نشان داده است که اکثر گردشگران مایلند که در مناطقی که از لحاظ محیطی و فرهنگی پایداری، اقامت طولانی‌تری داشته باشند و پول بیشتری را در طول اقامت صرف نمایند (WTO 1996). به هر حال

توجه توأمان به ابعاد اقتصادی و پایداری توسعه در توریسم پایدار نیازمند مدیریت بهینه محیط توریست پذیر می‌باشد. توسعه پایدار توریسم ممکن است نیازمند برخی تغییرات در سیاستگذاری و خط مشی‌های اجرایی موجود دولتی یا غیردولتی در سطح ملی یا محلی باشد، صرف نظر از ابعاد چنین تغییراتی، می‌بایست توجه شود که غالباً نتایج چنین تغییراتی در بلندمدت ظهور می‌یابد و این به مفهوم توریسم پایدار برمی‌گردد که نیازها و اهداف نسل فعلی در قالب رشد اقتصادی پویا از طریق تولید درآمد و فرصتهای شغلی و چشم‌اندازهای آتی مرتبط با نسلهای بعدی را با هم می‌بندد. در این راستا تداوم رشد توریسم نیازمند هدایت منطقی و کارکردهای برنامه ریزی شده که در رویه‌ای پایدار با مشارکت مردم محلی طرح، اجرا و تداوم می‌یابد؛ مضافاً چنین توریسمی ممکن است شاهد حضور رو به رشد سازمانهای خصوصی و غیردولتی مرتبط با صنعت توریسم باشد که در این صورت هماهنگی و گسترش همکاریهای متقابل نهادی با محوریت اهداف جامعه محلی ضروری می‌باشد و اعتقاد کلی بر این است که مشارکت و نظارت مردم محلی می‌تواند عامل اصلی توسعه پایدار توریسم در جهت توانمندسازی خود آنها و ساختههای اقتصادی محلی به حساب آید.

امروزه روشن است که توریسم پایدار می‌تواند به رشد اقتصادی کمک نماید و در این راستا اهداف توسعه پایدار اقتصادی می‌طلبند که

نمودار (۱): توریسم روستایی محرک برای رشد سایر بخشهای اقتصادی



توریسم روستایی از رشد پایداری برخوردار باشد، آن چیزی که در این مقاله می‌بایست مورد توجه اساسی قرار گیرد همانا این مهم است که ظرفیتهای توریستی محلی اعم از جاذبه‌های فرهنگی یا طبیعی و میراث فرهنگی و غیره به عنوان اساس و موتور رشد صنعت توریسم به حساب می‌آیند و واضح است که تداوم رشد اقتصادی صنعت توریسم و به تبع آن تحریک رشد اقتصادی محلی یا ملی در گروه بهره‌برداران پایدار از ظرفیتهای توریستی موجود از طریق حفاظت و توسعه توأمان برنامه‌ریزی شده‌است و تنها در این صورت است که در توریسم پایدار، حفاظت و توسعه پایدار منابع محیطی هم هدف و هم وسیله به شمار می‌رود. در تبیین یک راهبرد جامع برای پایدارسازی رشد توریسم روستایی می‌بایست توجه نمود که مدیریت اثربخش منابع محلی می‌تواند کلید توسعه پایدار توریسم روستایی در جهت تدارک منافی برای مردم محلی و همچنین برآورد نیازها و علایق گردشگران به حساب آید و در عین حال آداب و رسوم و جاذبه‌های توریستی و ساختههای محیطی پیرامونی نیز حفظ شوند. برای پایدارسازی اقتصادی توریسم لازم است زمینه برای جذب مزایای نسبی فعلی و استفاده پایدار از منابع و ظرفیتهای موجود را با حداقل پیامدهای نامطلوب جانبی فراهم گردد و این مهم در سایه بهبود کارکردهای مدیریت پایدار منابع محلی امکان پذیر است و ممکن است فعالیتهای ذیل را دربرداشته باشند:

- ۱- حفاظت محیط زیست ۲- کاهش یا استفاده مجدد از ضایعات ۳- بکارگیری راهکارهای اثربخش در زمینه استفاده از انرژی
- ۴- حداقل کردن پیامدهای منفی زیست محیطی
- ۵- تدارک اطلاعات کامل و معتبر پیرامون توسعه و حفاظت محیط زیست برای بازدیدکنندگان ۶- سهم کردن ارزشهای محیطی در فعالیتهای مدیریتی ۷- اولویت بخشی به گروههای محروم و بی بهره از منابع طبیعی نظیر زمینها در بخش کشاورزی در زمینه ایجاد فرصتهای شغلی درآمدزا در راستای توسعه منابع انسانی همراه با توسعه پایدار محیطی.

اغلب مناطق روستایی که به عنوان حوزه‌هایی برای گسترش پایدار توریسم طبیعی قلمداد می‌شوند، به درآمد پایین، گزینه‌های اقتصادی محدود، فرصتهای شغلی و جاذبه‌ها، مزایای سرمایه گذاری ناچیز و غیره متصف شده‌اند که عمدتاً به عدم توسعه زیربنای اقتصادی و منابع انسانی آنها برمی‌گردد. در این راستا توریسم پایدار می‌تواند برای مردم این مناطق یک گزینه اقتصادی معتبر برای رفع مشکلات اقتصادی موجود آرایه نماید. بطور خلاصه می‌توان خط مشی‌های ذیل را به برنامه‌ریزان پیشنهاد داد تا در رویه‌ای مشارکتی کارکردهای توریسمی را طرح و اجرا نمایند (WTO, 1996).

برنامه ریزی برای توریسم روستایی می‌بایست به عنوان قسمتی از طرح راهبردی توسعه پایدار یک منطقه یا کشور به انجام رسد. برنامه ریزی، توسعه و اجرای کارکردهای

تورسمی می‌بایست چند بخشی (فرابخشی) و یکپارچه‌بوده و از مشارکت فعال و عادلانه نهادهای دولتی، غیردولتی، کارآفرینان خصوصی و گروه‌های محلی استفاده‌نماید.

طرح‌های راهبردی تورسیم می‌بایست در ظرفی پایدار برنامه ریزی و مدیریت شود و به حفاظت و بهره‌وری اقتصادی مناسب از منابع طبیعی و انسانی در مناطق توریست پذیر مرتبط باشد.


برنامه‌های تورسیم می‌بایست به اصل برابری در توزیع عادلانه منافع و هزینه‌ها مابین کارآفرینان صنعت تورسیم و مردم محلی توریست پذیر محلی حساسیت منطقی به خرج دهند.

اطلاع‌رسانی، تحقیقات و ارتباطات در کنار آموزش منابع انسانی در راستای توسعه منابع انسانی و توانمندسازی آنها می‌بایست به عنوان اولویتی در طرح‌های تورسیم باشند.

مردم محلی می‌بایست در جهت ایفای نقش

راهنمایی، سازماندهی و بازاریابی، تولیدات صنایع دستی و روستایی و... یکی از مهمترین کارکردهای تورسیم روستایی همانا ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در مناطق روستایی است که می‌تواند به حل معضل بیکاری، کاهش نرخ مهاجرت جمعیت روستایی به کلان‌شهرها و گسترش جاشبه‌نشین، باعث انتقال آرام نیروی بیکار (پنهان یا آشکار) بخش کشاورزی، که باعث کاهش بهره‌وری بخش کشاورزی شده‌اند به سمت بخش‌های خدماتی و فرصت‌های شغلی جدیدی با تاکید بر خوداشتغالی کمک بزرگی نماید.

در این راستا، در بسیاری از کشورهای جهان صنعت تورسیم توانسته است نقش مهمی را ایفا کند. برای مثال اشتغال حاصل از تورسیم روستایی در ابتدای دهه ۲۰۰۰ میلادی در آلمان ۴ درصد، در فرانسه، فنلاند و انگلیس ۸ درصد، در کانادا ۱۰ درصد، در ایالات متحده آمریکا ۱۱ درصد، در اسپانیا ۱۲ درصد، در سوئیس ۱۵ درصد



**گسترش تورسیم روستایی می‌تواند فعالیتهای اقتصادی و مشاغل متنوعی را در مناطق روستایی بوجود آورد و این فرصت‌های شغلی که بیشتر خدماتی هستند ممکن است بطور مستقیم یا غیرمستقیم بوجود آیند مانند: حمل و نقل، هتل داری، خدمات مشاوره‌ای و راهنمایی، سازماندهی و بازاریابی، تولیدات صنایع دستی و روستایی و... یکی از مهمترین کارکردهای تورسیم روستایی همانا ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در مناطق روستایی است که می‌تواند به حل معضل بیکاری، کاهش نرخ مهاجرت جمعیت روستایی به کلان‌شهرها و گسترش جاشبه‌نشین، باعث انتقال آرام نیروی بیکار (پنهان یا آشکار) بخش کشاورزی، که باعث کاهش بهره‌وری بخش کشاورزی شده‌اند به سمت بخش‌های خدماتی و فرصت‌های شغلی جدیدی با تاکید بر خوداشتغالی کمک بزرگی نماید.**

و در استرالیا ۲۲ درصد از کل اشتغال ملی این کشورها را به خود اختصاص داده است. البته اهمیت نسبی فرصت‌های شغلی ایجاد شده به این مسئله برمی‌گردد که آیا این فرصت‌ها در مناطق شهری گسترش یافته‌اند یا در مناطق روستایی؟ و طبیعی است که مخصوصاً در کشورهای در حال توسعه که تفاوت‌های مابین جوامع روستایی و شهری در جهت سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی (به نفع مناطق شهری) وجود دارد، اگر فرصت‌های شغلی جدید در مناطق روستایی ایجاد شده باشند، از اهمیت بیشتری برخوردار است.

به هر حال ماهیت ساختنی کارکردی تورسیم روستایی به نحوی است که در قالب یک شبکه‌ای در هم تنیده از زیرساخت‌ها و فعالیتهای مختلف اقتصادی مرتبط به هم گسترش می‌یابد. در ادامه برای کمک به روشن شدن عوامل و تورسیم روستایی با سایر زیربخش‌ها نمودار (۱) ارائه شده است.

با توجه به کارکردها و ساختارهای اقتصادی گسترش یافته مرتبط با تورسیم روستایی که در

رهبری در برنامه‌ریزی و توسعه فعالیتهای تورسیم با مساعدت مالی و نهادی دولت و سایر ذینفعان، تشویق و حمایت گردند.

تحلیلهای برنامه ریزی اقتصادی اجتماعی و محیطی یکپارچه توسعه پایدار تورسیم روستایی ضروری می‌باشد تا با فرصت‌سنجی و زمینه‌یابی مطلوب نسبت به انتخاب بهترین اهداف و به تبع آن طرق دستیابی به آنها اقدام شود و

در تمام مراحل طراحی، اجرا و توسعه برنامه‌های تورسیم لازم است که ارزیابی و نظارت دقیق و متعاقب آن اصلاح و تعدیل ساختنی کارکردی منطقی در دستور کار قرار گیرد تا به مردم محلی و سایرین اجازه بهره‌گیری از فرصت‌ها یا عکس‌العمل به تغییرات دهد.

گسترش تورسیم روستایی می‌تواند فعالیتهای اقتصادی و مشاغل متنوعی را در مناطق روستایی بوجود آورد و این فرصت‌های شغلی که بیشتر خدماتی هستند ممکن است بطور مستقیم یا غیرمستقیم بوجود آیند مانند: حمل و نقل، هتل داری، خدمات مشاوره‌ای و

نمودار (۱) کمپایش داده شده است، می‌توان به تاثیر مستقیم و غیرمستقیم تورسیم بر سایر زیربخش‌ها در جهت حصول رشد و توسعه مناطق روستایی در بطن اقتصاد ملی پی برد. به هر حال توسعه تورسیم روستایی می‌تواند از طریق خروج نیروی کار مازاد از بخش کشاورزی ایجاد فرصت‌های شغلی پاره وقت و تمام وقت، داد و ستدهای تجاری، گسترش خدمات تامین اجتماعی، تشویق سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی به طور مستقیم یا غیرمستقیم به رشد کارکردهای تولیدی رایج در مناطق روستایی تولیدات کشاورزی، صنایع دستی، منابع طبیعی و... کمک نماید. در بسیاری از کشورهای توریست پذیر، گسترش بازارهای محلی عرضه کننده کالاهای شهری و محصولات تولید شده روستایی به گردشگران به عنوان منبع مهم تولید درآمد برای خانوارهای روستایی به حساب می‌آید و در مناطق روستایی ایران که صنایع دستی روستایی فعال است، می‌توان از طریق این بازارها هم به جلب گردشگران اهتمام ورزید و هم فعالیتهای صنایع دستی که در برخی نواحی کشور دچار رکود شده‌اند را رونق بخشید و البته تشکیل تعاونیهای توریستی در این زمینه می‌تواند موثر واقع شود.

### چالش‌های پیش روی توسعه پایدار صنعت تورسیم روستایی:

طرح‌های توسعه تورسیم روستایی بیشتر شامل طرح‌های منطقه‌ای است (zefgalvi, ۱۹۹۱-zegfalvi-kos) و این خصوصاً تا حد زیادی به ظرفیت مناطق مختلف برای ارائه جاذبه‌های توریستی متنوع و ناب برمی‌گردد و در این راستا تلاش مردم محلی و سازمانهای دیگر در امر توسعه تورسیم برای زمینه‌سازی جلب گردشگران در رویه‌ای رقابتی با سایر مناطق لازم است و این امر می‌تواند به افزایش و ارتقا کیفیتها و جاذبه‌های مورد نیاز گردشگران و رضامندی آنها بینجامد و در نتیجه به توسعه پایدار تورسیم منجر شود. واضح است که فعالیتهای توریستی همانند هر کارکرد نظام مند دیگر نیازمند برنامه ریزی قوی است تا ضمن استفاده مطلوب از فرصت‌های موجود با غلبه بر محدودیتها و تنگناهای فراروی گسترش تورسیم روستایی و همزمان با حذف و کاهش وظایف خویش صنعت تورسیم را در تعامل با سایر بخش‌های اقتصادی رابه انجام رساند.

می‌توان برای طراحی یک برنامه تورسیم پایدار مراحل اساسی ذیل را صرف نظر از نوع تورسیم و سطح عملیاتی ارائه داد:

۱. زمینه‌سازی و تسهیل‌گری: حضور کارآفرینان محلی یا بیرونی به صورت منفرد یا گروهی و همکاری و هماهنگی بخش دولتی در عرصه تورسیم.
۲. درگیری و مشارکت موثر: سرمایه‌گذاری محلی در تورسیم، تدارک امکانات بهینه در فضاهای توریست پذیر، ظهور بازارهای منطقه‌ای و محلی، سرمایه‌گذاری خصوصی و

**حقوق زنان شاغل در صنعت تورسیم ۲۰ درصد کمتر از حقوق مردان در همان مشاغل است (Getz, ۱۹۹۲) به علاوه این افراد از امنیت شغلی پایینی برخوردارند و از اولین گروه‌های شاغلی می‌باشند که به دلیل تغییرات ناشی از گسترش تکنولوژیهای جدید و یا تعدیلات اقتصادی و**

**مدیریتی مجبور به ترک مشاغل خویش بدون دریافت هیچ گونه حق بیمه‌ای هستند و این وضعیت در کشورهای کمتر توسعه یافته، وخیم‌تر گزارش شده است.**



دولتی در توسعه زیربنای محلی همانند اطلاع‌رسانی، ارتباطات و حمل و نقل و... تلاش در جهت نهادینه سازی مشارکت مردم محلی در قالب سازمانهای محلی مرتبط و هماهنگ.

۳- تحول و توسعه: رشد سریع جذب توریست و افزایش قابل ملاحظه توریست‌ها، رونق گیری بازار محلی. تداوم تبلیغات و سرمایه گذاری.

۴- انسجام و ثبات: کاهش نرخ رشد، سرمایه گذاری انبوه برای غلبه بر مشکلات فصلی و توسعه بازارهای جدید و جذب انبوهی توریست‌ها و...

۵- تجدید و نوسازی ساختی کارکردی: جایگزین شدن جاذبه‌های توریستی جدید و استفاده از منابع طبیعی و جاذبه‌های گردشگری دست نخورده و حضور کارآفرینان جدید در عرصه توریسم. به هر حال ممکن است جوامع مختلف روستای توریست پذیر در هر کدام از این مراحل بسر ببرند و واضح است که بعضی از کارکردهای نظیر اطلاع رسانی سرمایه گذاری مداوم، مشارکت برنامه ریزی شده، تعریف حیطه‌های توریستی در هر منطقه به نحوی که قابل قبول همگان باشد، سوددهی اقتصادی قابل قبول فعالیتهای توریستی و توزیع عادلانه درآمد و وجود سازمان برنامه ریزی راهبردی و مشارکتی محلی که تمام ابعاد توریسم را دربرداشته باشد، معطوف به یک مرحله خاص طرح توسعه صنعت توریسم نبوده و می‌بایست به عنوان ارکانی اساسی در گسترش پایدار

صنعت توریسم همواره مد نظر قرار گیرند. فعالیتهای توریسم روستایی جامعه محور بوده و قویا بر ظرفیت جوامع روستایی در

زمینه‌های مربوطه تاکید می‌ورزند. در این راستا باید به توریسم روستایی به عنوان یک راهبرد اثربخش برای توسعه اقتصادی نگریست و به جوامع روستایی برای سازماندهی ساختها و تبیین کارکردهای توریسم روستایی و هدایت آنها در جهت دستیابی به اهداف رشد و توسعه جامعه محلی کمک نمود و در این صورت است که می‌توان به رشد و تنوع بخشی اقتصادی جوامع روستایی کمک نمود. سازمانها و آژانسهای متعددی در کشورهای مختلف و در سطح جهان در زمینه توریسم روستایی فعالیت می‌کنند و در این زمینه، تلاش در جهت هماهنگی فیما بین و استفاده مشترک از تجارب و ظرفیتهای مشترک از طریق شبکه‌های اطلاع رسانی به منظور طرح و توسعه برنامه‌های عملی توریسم روستایی ضروری می‌نماید. در این راستا برنامه‌ریزی در سطوح مختلف استانی، ملی و بین‌المللی لازم است و قبل از برنامه ریزی باید با استفاده از رهیافت‌های مشارکتی شناخت مطلوبی از پتانسیلهای بالفعل

## از پیامدهای منفی گسترش توریسم روستایی می‌توان فشار و تخریب منابع طبیعی و جاذبه‌های توریستی مناطق روستایی و تغییرات نامطلوب فرهنگی اجتماعی به دلیل ترویج و رشد هنجارهای بجامانده از فرهنگ گردشگران ساخت دمی مجدد طبقه بندی اجتماعی پائنتال بی برنامه نیروی کار از بخش تولیدات روستایی به سمت خدمات توریستی و در نتیجه رکود و نزول رشد پایداری اقتصادی جوامع روستایی را برشمرد.

و بالقوه موجود به دست آورد و ظرفیت‌های پذیرش توریسم در هر فصل و در هر منطقه از کشور (تفکیک زمانی و جغرافیایی) را با توجه به امکانات و نیازمندیهای مربوطه در کوتاه مدت و بلندمدت را معلوم ساخت و همچنین برای برآورد اهداف فوق در نظر گرفتن نیازها و شرایط مردم محلی از طریق مشوقهایی نظیر گسترش فرصتهای شغلی برای آنها و هماهنگی فیما بین کلیه نهادهای دولتی و غیردولتی فعال لازم می‌باشد. از موانع عمده‌ای که بر سر راه گسترش پایدار توریسم



روستایی در کشور وجود دارد می‌توان به دو مانع ذیل اشاره نمود:

۱- نبود چارچوب نهادی و قانونی مشخص مثل تشکیلات توانمند دولتی که نه تنها در سطح سیاستگذاری بلکه در سطح ارایه فعالیتهای خدماتی هم عمل نماید و همچنین نبود سازمانها و نهادهای خصوصی و غیردولتی که بتوانند سیاست مشترکی را اتخاذ نموده و از توانایی‌های یکدیگر بهره گیرند. در بسیاری از کشورهای توریست پذیر، بخش دولتی و خصوصی برای جلب توریست و ارایه فعالیتهای مربوط به صورت هماهنگ و رقابتی عمل می‌کنند و آژانسهای جهانگردی خصوصی با تشکیل اتحادیه‌هایی توانسته‌اند از توان و قدرت لازم برای اخذ تصمیمات هماهنگ، ارایه تجارب و بازخوردهای متقابل و... برخوردار گردند (Cocosis, 1996). در کشور ایران به دلیل وجود سوابق درخشان در زمینه خودیاری و همیاری در میان جوامع روستایی،

بستر مناسبی برای نهادینه سازی مشارکت مردم استان و استفاده از آن در جهت توسعه پایدار توریسم وجود دارد که البته خود نیازمند برنامه ریزی غیرمتمرکز می‌باشد.

۲- نبود یا ضعف خدمات مورد نیاز گردشگران در مناطق دور افتاده و روستایی مثل خدمات راهنمایی و مشاوره حمل و نقل، خدمات بهداشتی و تجاری مورد نیاز و... که این مشکل تا حدی به توسعه نیافتگی نسبی پایین این مناطق برمی‌گردد، هر چند که وجود کارکردهای سنتی و بومی و عدم گسترش مکانیزاسیون و صنعتی شدن در نواحی روستایی و وجود آداب و رسوم سنتی و فرهنگ قومی ۲۰ خود عاملی برای جذب توریست به شمار می‌رود. در توسعه توریسم روستایی، آموزش نیروی کار و تلاش در جهت ارتقا، فرهنگ عامه در جهت پذیرش گردشگران به عنوان اولویتی اساسی مطرح است (WTO, 1998) و در این راستا لازم است که فعالیتهای ترویجی و فرهنگی در زمینه توریسم روستایی صورت پذیرد.

اگر ساخت و کارکردهای توریسم روستایی را بخواهیم در سطحی عمیق تر تحلیل کنیم، مسائل متعددی در زمینه برنامه ریزی نظام مند و جامع برای توسعه توریسم روستایی به چشم می‌خورد، جنبه‌ای از توریسم روستایی که در حال حاضر شناخته شده است همانا به سودآوری اقتصادی خدمات توریسم روستایی برمی‌گردد و زمانی که تقاضا برای خدمات نازل است و میزان اشتغال در سطحی قابل قبول قرار ندارد، سرمایه گذاری بالا برای خلق یا بهبود تسهیلات توریسمی لازم به نظر می‌آید. در بسیاری از عرصه‌های کارکردی توریسم روستایی با توجه به ماهیت فصلی و منطقه‌ای بودن خدمات هنوز اطمینان کافی برای سرمایه‌گذاری وجود ندارد و ایفای نقش

توریسم روستایی به میزان زیادی متأثر از عملکرد سایر بخشهای اقتصادی (مخصوصا کشاورزی) است و در این راستا مدیریت نظام مند کارکردهای توریسم روستایی به نحوی که به تمام ابعاد پایداری توجه نماید و عوامل تاثیرگذار و ساختهای اقتصادی وابسته را در نظر گیرد، ضروری می‌نماید. توسعه روستایی همچنین ممکن است بر ساختار اجتماعی فرهنگی مشابه کارکردهای اقتصادی تاثیر گذار شود و به تبع آن تاثیر پذیرد و این تاثیرات ممکن است مثبت یا منفی باشند (Keane, 1994; Peters et al, 1990; Quinn) از جمله اثرات مثبت حاصل از کارکردهای توریسم روستایی می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

توریسم روستایی همواره مشوق استفاده بهینه از منابع طبیعی تولیدی موجود (نظیر آب زمین، نیروی کار و سرمایه) و جذابیت‌های فرهنگی و طبیعی است و تغییرات اجتماعی و اقتصادی سازنده، مشارکت در حفظ میراث فرهنگی و حفاظت زیست محیطی به عنوان

بستر توریسم پایدار، فراهم آوری زمینه مناسب برای ارتباط فرهنگ و اقوام مختلف در سطح ملی یا بین‌المللی و افزایش تغییرات و تعاملات اجتماعی فرهنگی سازنده از طریق یادگیری متقابل و حصول تفاهم مطلوب ما بین تمدنهای مختلف از دیگر پیامدهای مثبت توریسم روستایی محسوب می‌شوند. از پیامدهای منفی گسترش توریسم روستایی می‌توان فشار و تخریب منابع طبیعی و جاذبه‌های توریستی مناطق روستایی، تغییرات نامطلوب فرهنگی اجتماعی به دلیل ترویج و رشد هنجارهای بجا مانده از فرهنگ گردشگران، ساخت دهی مجدد طبقه بندی اجتماعی، انتقال بی برنامه نیروی کار از بخش تولیدات روستایی به سمت خدمات توریستی و در نتیجه رکود و نزول رشد پایداری اقتصادی جوامع روستایی را برشمرد و در این راستا بایستی توجه نمود که ظهور یا تاثیر بسیاری از پیامدهای مثبت یا منفی بر شمرده شده مخصوصاً در حیطه فرهنگی و تغییر در آداب و رسوم و شیوه زندگی مردم روستایی غیر محسوس ولی پایدار است.

## توسعه منابع انسانی: پایدارسازی توریسم روستایی

در طی سالهای اخیر، در نظریه‌های نوین توسعه روستایی، بر ارزش و اعتبار عوامل انسانی و بومی افزوده شده است انگیزش استعدادهای نهفته محلی و ایجاد و تقویت نهادهای مردمی برای توسعه روستایی، خمیر مایه اصلی غالب این نظریه‌ها را شکل می‌دهد. بر این اساس، آنچه که بر استحکام و مداومت توسعه روستایی می‌افزاید، همانا اراده و همت کسانی است که توسعه برای آنها محقق می‌شود.

از طرفی امروزه اهمیت توسعه توریسم روستایی و نقش حیاتی آن در توسعه و پیشبرد روستاها و به تبع آن کشورها، به ویژه کشورهای در حال رشد بر هیچ کس پوشیده نیست و به باور کارشناسان و دست‌اندرکاران امر، تحقق این مهم بیش از هر چیز در گرو توسعه منابع انسانی است. به همین اعتبار، اولویت رشد و توسعه منابع انسانی بر سایر وجوه توسعه توریسم روستایی، امری انکارناپذیر می‌نماید.

در این بین، به ویژه نقش اقشار آسیب پذیر جامعه روستایی در پایدارسازی توریسم روستایی و تقویت و افزایش سطح زندگی این اقشار هم به عنوان ابزار و هم به عنوان نتیجه توسعه توریسم روستایی، بیش از پیش به عنوان یک ضرورت اجتناب ناپذیر احساس می‌گردد. در واقع، توجه به وضعیت گروههای کارگری آسیب پذیر به عنوان مسئله کلیدی در بررسی تغییرات فنی حاد در صنعت گردشگری و جهانگردی مطرح می‌باشد. بطوری که حتی گزارش اشتغال جهانی «سازمان بین‌المللی کار» در سال ۹۹-۱۹۹۸ که سیاستهای ملی را در زمینه‌ای جهانی به بحث می‌کشاند، بر مسئله

نیاز به برقراری عدالت در برنامه‌های اصلاحی به منظور تضمین برخورداری گروههای آسیب پذیر از فرایندهای جهانی شدن بطور اعم و فرصتهای شغلی جدید فراهم شده از طریق اصلاحات بازار بطور اخص تاکید ورزیده است. از این رو برای این گروه از اقشار که شامل جوانان، زنان، فرزندان، مهاجران و کشاورزان خرده پا و کوچک می‌شوند، اشتغال در بخش توریسم به عنوان بدیلی برای کارهای بسیار سخت و سنتی نظیر کشاورزی و ماهیگیری و همچنین فراهم کننده انتخابهای شغلی بیشتر برای آنها به شمار می‌رود.

اما متأسفانه تاکنون، این اقشار به دلایلی همچون ساختار نابرابر جامعه، اعتقاد به برتری مردان، فقدان قدرت اعتراض به دلیل پایگاه اقتصادی و اجتماعی پایین و مهم‌تر از همه بی سواد و عدم دسترسی به آموزش و ارتباطات



مختلف و مواردی نظیر آنها موفق نشدند که به امکانات توریستی و مزایا و منافع تبعی حاصل از آن دست یابند.

از این رو لزوم توجه و انجام اقدامات لازم و ضروری در این زمینه به ویژه ارایه آگاهی و آموزشهای لازم به مردم محلی به ویژه اقشار آسیب‌پذیر به عنوان گامی موثر در توسعه منابع انسانی و در جهت توسعه صنعت توریسم روستایی، ضروری به نظر می‌رسد. در واقع اگر بخواهیم توریسمی پایدار در سطح روستاهای کشور داشته باشیم، لازمه و پیش شرط اولیه آن، آموزش و توسعه منابع انسانی می‌باشد کارکردهای برای توسعه منابع انسانی در جهت پایدارسازی توریسم روستایی:

برای توسعه منابع انسانی از طریق پایدار توریسم به راهکارهایی نیاز است تا بتوان ظرفیت‌های متنوع صنعت توریسم را در جهت توسعه منابع انسانی و توانمندسازی مردم روستایی در رویه‌ای پایدار و به طور اثربخش به کار گرفت. بطور اجمال می‌توان ابزارها و راهکارهای ذیل را در راستای تحقق هدف مهم توسعه منابع انسانی در توریسم پایدار که خود مسیری برای توسعه پایدار توریسم می‌باشد ذکر نمود:

اولویت بخشی به گروه‌های نیازمند جامعه روستایی که به طریقی در فعالیتهای توریستی گروههای جمعیتی هدف توانمندسازی گروههای جمعیتی را مدنظر قرار داده و بخصوص در مناطق روستایی زنان، جوانان و کسانی که از منابع پایه تولیدی بی‌بهره‌اند، حضور موثری در گسترش فعالیتهای توریسم دارند. برای مثال طبق گزارش سازمان بین‌المللی کار در دهه ۱۹۹۰ بیش از ۷۳ نیروی کار شاغل در توریسم در سطح جهان را زنان تشکیل می‌دهند (ILO, ۱۹۹۰). طبق مطالعات جدید، سهم اشتغال زنان در صنعت توریسم برخی مشاغل از ۲۶ درصد به ۹۰ درصد افزایش یافته است و همچنین سایر گروههای جمعیتی نظیر بچه‌ها و نوجوانان با ۱۰ تا ۱۵ درصد از کل اشتغال توریسم) و نیروی کار مهاجر درصد عظیمی از شاغلان صنعت توریسم را تشکیل می‌دهند. در حالیکه این گروه‌ها به دلیل مهارتهای پایین، جایگاه اجتماعی نامطلوب علی‌رغم ایفای نقش مهم از دستبندی کامل به حقوق خوش بازمانده‌اند، برای مثال برخی از برآوردها نشان می‌دهد که حقوق زنان شاغل در صنعت توریسم ۲۰ درصد کمتر از حقوق مردان در همان مشاغل است (Getz, ۱۹۹۲). به علاوه این افراد از امنیت شغلی پایینی برخوردارند و از اولین گروههای شاغلی می‌باشند که به دلیل تغییرات ناشی از گسترش تکنولوژیهای جدید و یا تعدیلات اقتصادی و مدیریتی مجبور به ترک مشاغل خویش بدون دریافت هیچ گونه حق بیمه‌ای هستند و این وضعیت در کشورهای کمتر توسعه یافته، وخیم‌تر گزارش شده است. بنابراین از یک سو ایفای نقش موثر این گروههای جمعیتی در عرصه توریسم و از سوی دیگر توجه به ابعاد پایداری در توسعه منابع انسانی در تمام کارکردهای اقتصادی

جامعه روستایی از جمله توریسم روستایی نیازمند رویکردی جامع در توانمندسازی گروههای جمعیتی محروم روستایی است و این از طریق تدوین قوانین لازم و شفاف با پشتوانه اجرایی با اولویت بخشی به گروههای محروم روستایی برای بهره گیری از منافع کارکردهای اقتصادی گسترش یافته نظیر اشتغال و تحلیل گری و زمینه سازی برای حضور موثر این گروهها از طریق نهادینه سازی مشارکت آنها برای حصول مطالبات خویش و حمایتیهای لازم از بخش دولتی و خصوصی نظیر سرمایه و اعتبار و حقوق بیمه امکان پذیر است و از این طریق است که می توان به توسعه منابع انسانی در جوامع روستایی در طی فرایندهای رو به گسترش توریسم روستایی امیدوار بود.

گسترش کارکردهای آموزشی در زمینه توریسم روستایی: با توجه به متنوع بودن فعالیتهای توریسم روستایی (برای مثال در زمینه فرصتهای شغلی) از یکسو و پایین بودن سطح سواد نیروی کار روستایی در نتیجه عدم توسعه مطلوب آموزشهای پایه خصوصا در کشورهای فقیر و کمتر توسعه یافته نیاز به گسترش فعالیتهای آموزشی در زمینه توریسم روستایی محسوس است و این نیاز با نبود دوره های آکادمیک در زمینه پرورش مدیر و نیروی انسانی مورد نیاز در عرصه توریسم در کشورهای در حال توسعه تشدید می شود؛ در این زمینه، از آنجا که نقش سازنده آموزش و خلق فرایندهای یادگیری توانمندساز در توسعه پایدار منابع انسانی کاملا مشخص است و امروزه سرمایه گذاری در عرصه آموزش به عنوان یکی از راهکارهای پایدارسازی هر فعالیتی محسوب می شود، بنابراین گسترش فعالیتهای آموزشی در زمینه توریسم روستایی در راستای توسعه منابع انسانی نیاز است. فعالیتهای آموزشی را در عرصه توریسم روستایی می توان به دو دسته رسمی و غیررسمی تقسیم نمود که در زمینه آموزشهای رسمی می بایست به گسترش دوره های تحصیلی دانشگاهی و آموزشهای حرفه ای در سطوح کاردانی برای تربیت نیروی انسانی مورد نیاز در عرصه توریسم همانند مدیرعامل، بازرس، بازاریاب، مشاور، حسابدار و نیز در زمینه مشاغل اطلاع رسانی و ارتباطات و غیره پرداخت تا نیاز آتی صنعت توریسم کشور در زمینه نیروی کار برآورد شود و در زمینه آموزشهای رسمی با توجه به توسعه تکنولوژی و تحولات شغلی در عرصه توریسم روستایی می توان کارکردهای نظیر ترویج توریسم که همانند ترویج کشاورزی در بسیاری از کشورهای توریست پذیر متداول است (Geiz, 1992)، در جهت آموزش و کارآموزی مردم روستایی برای ایفای نقش موثر در گسترش فعالیتهای توریسم روستایی در دستور کار قرار داد، به علاوه گسترش فعالیتهای اطلاع رسانی و ارتباطات، برگزاری نشستها و کارگاههای آموزشی و استفاده از خدمات آموزشی رسانه های انبوهی همانند رادیو، تلویزیون و نشریات می تواند در جهت

آموزش عمومی و مردم محلی در عرصه توریسم روستایی می تواند مثرتر واقع شود. مشارکت محلی: امروزه با طرح و تعمیق بحث مشارکت و توسعه مشارکتی در مباحث و نظریات مربوطه توسعه، یکی از ابزارهای توسعه منابع انسانی در جهت پایدارسازی توریسم روستایی مشارکت مردم محلی در تمام مراحل از تصمیم گیری تا اجرا و نظارت بر کارکردهای توریسم روستایی می باشد. در واقع با مشارکت دادن مردم روستایی هم می توان از توانایی آنها در عرصه توریسم روستایی بهره گرفت و هم با مد نظر قراردادن خواسته ها و اهداف آنها به توانمندسازی مردم محلی و توسعه منابع انسانی کمک نمود و البته در این زمینه برای تحقق اهداف مشارکت محلی و به فعل درآوردن امکانات و پتانسیلهای توریسم روستایی با کمک مردم نیاز به نهادینه کردن مشارکت موثر مردم روستایی می باشد تا بتوان هماهنگی لازم را ایجاد نمود.

زمینه سازی و تسهیل گری برای حقوق غیردولتی (NGOs) و گروههای خودیار روستایی و سایر مشارکتیهای نهادینه شدن محلی در کنار کارآفرینان خصوص سرمایه گذار در عرصه توریسم روستایی می تواند به عنوان راهکاری موثر قلمداد شود که دولتها می توانند از آن برای توسعه پایدار توریسم بطور عام و توریسم روستایی بطور خاص استفاده نمایند و واضح است که تنها با همکاری و هماهنگی مطلوب و هدایت کارآفرینان و فعالان در عرصه توریسم می توان از امکانات توانایی های آنها در رویه ای مشارکتی در جهت توسعه منابع انسانی و توسعه پایدار توریسم در جهت تحقق اهداف ملی و محلی سود جست و در این راستا شکل گیری اتحادیه ها و تعاونی های توریسم که به تمام فعالان در عرصه توریسم اجازه مشارکت فعال را می دهد و همچنین اهداف محلی را در برنامه ریزیهای مشترک مدنظر قرار می دهند، می تواند گامی موثر در راستای تحقق پایداری در توریسم روستایی و توسعه منابع انسانی به حساب آید.

## نتیجه گیری و پیشنهادهای:

امروزه صنعت توریسم بطور اعم و توریسم روستایی بطور اخص یکی از شاخه های عمده اقتصاد ملی و بین المللی بطور اخص یکی از شاخه های عمده اقتصاد ملی و بین المللی بحساب می آید، بنابراین گسترش این صنعت از عمده اولویتهای ساختی کارکردی برنامه های توسعه در بسیاری از کشورهای جهان می باشد و هدف آن همانا کمک به جوامع محلی برای پیشبرد فعالیتهای و اهداف توسعه می باشد و اولویت را به نیازمندیها و ظرفیتهای مردم محلی می دهد. صنعت توریسم با گسترش تعاملات اقتصادی با سایر زیربخشهای اقتصادی

در سطح کشور با ایجاد فرصتهای شغلی جدید، تشویق سرمایه گذاری در مناطق دورافتاده و روستایی، کاهش مهاجرت از مناطق پیرامون به کلان شهرها، افزایش درآمد خانوارهای روستایی و ارتقا استانداردهای زندگی از طریق تامین خدمات اجتماعی می تواند به عنوان راهبردی اثربخش در جهت پر کردن شکاف بین اقتصاد رشد یافته مناطق شهری و اقتصاد راکد مناطق روستایی عمل نماید. عمده کارکردهای توریسم روستایی در جهت برآورد دو هدف ذیل می باشد:

۱- افزایش ظرفیت اقتصاد جوامع روستایی برای نوآوری و توسعه منابع انسانی از طریق جلب سرمایه گذاری در این مناطق و متنوع کردن ساخت و کارکردهای اقتصادی جوامع روستایی.

۲- خروج مناطق روستایی و پیرامون از حالت انزوا اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی موجود و اتصال اقتصاد مناطق روستایی کشور به اقتصاد منطقه ای، ملی و جهانی با توجه به فرایندهای رو به رشد جهانی شدن.

سرمایه گذاری در صنعت توریسم یکی از پربازده ترین سرمایه گذاریهای ممکن به حساب می آید، چراکه این صنعت تمرکز کمتری بر منابع طبیعی تولید دارد و طبق تجارب کشورهای توریست پذیر، رشد اقتصادی این صنعت در نوع خود بی نظیر است و البته این مستلزم فراهم آوری شرایطی است که در بحث چالشها به آن پرداخته شد برای مثال صنعت توریسم

مابین دهه های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ از رشد ۵۳ درصدی در کشورهای توریست پذیر برخوردار بوده است (WTO, ۱۹۹۸). ایران با دارا بودن جاذبه های توریستی مختلف در زمینه های طبیعی، تاریخی، باستانی، فرهنگی، اجتماعی و روستایی و مهم تر از آن برخوردار از روحیه مهمان پذیری که یک ویژگی فرهنگی به حساب می آید، از پتانسیلهای گسترده ای برای گسترش صنعت توریسم بطور اعم و توریسم روستایی بطور اخص برخوردار است و طبق پیش بینی سازمان جهانی جهانگردی ملی پنج سال آینده، ایران باید حداقل پذیرای پنج میلیون جهانگرد باشد و این در واقع چالشی است که نیازمند سیاستگذاری سرمایه گذاری و برنامه ریزی بهینه می باشد. در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور در مبحث توسعه صادرات غیرتفنی به برقراری مشوقها و خلق ساختار و انگیزش مناسب و حمایت هدفمند در جهت سرمایه گذاری و توسعه صنعت گردشگری در کنار صنایع کوچک، متوسط و صنایع تبدیلی و تکمیلی در بخش کشاورزی به عنوان راهکارهایی برای خود اشتغالی و کارآفرینی توجه شده است و همچنین در حوزه سیاستگذاری برای اشتغال و مبحث آمایش سرزمین، گسترش فعالیتهای توریستی به عنوان راهکارهایی در جهت نگهداشت جمعیت در مناطق روستایی و جلوگیری از مهاجرت بی برنامه آنها به حاشیه



کلان شهرها مطرح شده است.

به هر حال اهداف کلان ملی، ضرورتها، چالشها، ظرفیتها و مهمتر از همه نیازمندی های جامعه در شرایط کنونی توجه بیش از پیش به صنعت توریسم و توسعه پایدار آن را ملزم کرده است. برای موفقیت در توسعه پایدار صنعت توریسم به طور اعم و توریسم روستایی بطور اخص توجه به نکات ذیل می تواند در طراحی، اجرا و مدیریت و اصلاح ساختها و کارکردهای مربوطه موثر واقع شود:

۱- شناخت دقیق و جامع ظرفیتها و



جاذبه های توریستی کشور ایران و برنامه ریزی جامع و نظام مند با توجه به امکانات، محدودیتها و ظرفیتهای موجود کشور.

۲- طراحی چارچوب سیاستگذاری و تبیین اهداف کلان و خرد ساختی کارکردی در صنعت توریسم کشور.

۳- ارتقا فرهنگ عمومی و ترویج و آموزش توریسم روستایی در جامعه از طریق شناساندن ظرفیتها و جاذبه های توریستی کشور به مردم ایران و سایر کشورها از طریق برگزاری نشستهای منطقه ای، ملی و شرکت در نشستهای بین المللی و بهره گیری از رسانه های جمعی (نشریات، رادیو و تلویزیون) و شبکه های اطلاع رسانی (اینترنت)، برگزاری جشنواره ها و...

۴- جلب مشارکت عامه مردم، سازمانهای محلی و غیردولتی و شبکه سازی نهادهای درگیر در بخش صنعت توریسم روستایی اعم از دولتی، غیردولتی و خصوصی از طریق شکل دهی تعاونی ها، سازمانهای غیردولتی و اتحادیه ها و گسترش ارتباطات با شبکه و نهادهای بین المللی در جهت یادگیری متقابل از تجارب موفق کشورهای توریست پذیر البته با توجه به الویتهای فرهنگی اجتماعی کشور و استفاده از ظرفیتها و توانایی های آنها.

۵- زمینه سازی برای سرمایه گذاری بخش خصوصی و غیردولتی در صنعت توریسم روستایی از طریق شفاف سازی سیاستهای دولتی، پرداخت یارانه، تسهیلات بانکی و عدم اخذ مالیات از سرمایه گذاران، با تاکید بر اشتغال و سرمایه گذاری محلی و روستایی در سطح کشور.

۶- ایجاد انگیزه های کافی و ارایه حمایتیهای مالی و فنی به روستاییان به منظور شرکت آنها

در برنامه ریزی، اجرا و نظارت در پروژه های توریسم و همچنین در دسترس قرار دادن گروههای کارشناسی برای ارایه خدمات مشاوره ای در مناطق روستایی توریست پذیر، گسترش آموزش و ترویج توریسم روستایی در زمینه مدیریت و امور مربوط به جذب توریست حتی برای فعالیتهای کوچک در راستای تحقق توسعه پایدار منابع انسانی.

۷- گسترش همکاری و هماهنگی مابین نهادها و بخشهای مختلف حاضر در عرصه توریسم روستایی از آنجایی که توریسم دارای کارکردهای چندگانه است بنابراین یکپارچه سازی

کارکردهای روستایی تحقق اهداف پایدار توریسم و منفعت رسانی به جوامع روستایی ذینفع از اهمیت اساسی برخوردار است و در این راستا برگزاری نشستها و بکارگیری تدابیر مدیریتی هماهنگ کننده در عرصه توریسم روستایی با حضور سازمانهای غیردولتی، نهادهای دولتی و نمایندگان جوامع روستایی و کارآفرینان خصوصی لازم می باشد.

۸- اولویت بخشی به خواسته ها و اهداف مردم محلی در راستای برآورد نیازهای آنها و استفاده از مشارکت نهادینه شده آنها به عنوان بستری مناسب برای توسعه پایدار توریسم و زمینه سازی و تسهیل گری برای حضور فعال آنها و توانمندسازی آنها از طریق گسترش فرصتهای شغلی، آموزش و توسعه منابع انسانی در جوامع.

۹ روستایی در کنار توسعه زیرساختهایی فیزیکی لازم برای توسعه پایدار توریسم؛ رویکردی جامع به ابعاد پایداری در تمام عرصه های برنامه ریزی، اجرا و اصلاح و توسعه فرایندهای توریسم روستایی و گسترش همکاریهای بین بخشی خصوصا با بخش کشاورزی در جوامع روستایی و...

۱۰- ژرفانگری در گسترش فعالیتهای توریسم روستایی در جهت حذف و کاهش پیامدهای منفی حاصله نظیر تخریب محیط زیست، استفاده بیش از حد منابع موجود، گسترش فرایندهای ناپایدار اقتصادی که سایر بخشهای تولیدی و خدماتی جاری جامعه روستایی را تضعیف می کند (نظیر خروج نیروی کار فعال از بخش کشاورزی) و اثرات نامطلوب دیگر بر ساخت اجتماعی و ابعاد فرهنگی جوامع روستایی که عمده تا پیامدهای نامحسوسی می باشند و در این راستا برنامه ریزی جامع، دوراندیش و ژرفانگر مشارکتی لازم است.

### منابع و مأخذ:

۱- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۸)، مجموعه اسناد برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، دبیرخانه اسناد برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی و انتشارات.

۲- دیرجانی، شعله (ارديهشت ۱۳۸۰)، آگروتوریسم و گردشگری در بین عشایر ایران، ماهنامه کشت، دام و صنعت، شماره ۱۷، صص ۲۲۱۹.

3- Clarke, J. (1996). Fram Tourism, Insights. English Tourist Board, d 19- D 25.

4- Cocossis, H. (1996): Tourism and Sustain ability: Perspectives and Implications, CAB International, Oxan, pp.1-21.

5- Federation of Nature and National parks (1993): Loving Them to Death; So stainble Tourism in Europes Nature and National parks. Grafenau/FNNP Report.

6- Turner, C. (1993): Rural Tourism in Greece, paper presented in the workshop "Recreation, Tourism and Regional Development", Wageningen.

7- Verbole, A. (1995). Pros and Cons of Rural Tourism Development: A Discussion on Tourism Impacts and Sustainability. With a case from slovenia, paper presented at the XVITH. Congress of the European society for rural Sociology, prague.

8- Unwin, T. (1996): Tourist Development in Estonia. Tourism Management, 17 (4), 265-267.

9- WTO (1996): What. Tourism Managers Need to Know, A practical Guide to the Development and Use of Indicators of Sustainable Tourism, WTO, Madrid.

10- WTTC (1996): The 1996/7 WTTC Travel & Tourism, Report, WTTC, London.

11- OECD. (1994). Tourism strategies and Rural Development. Paris: OECD.

12- United Nations. (1994) Recommendations on Tourism Statistics, series M.NO. 83. New York: UN.

13- Getz, D. (1992) Tourism planing and Destination in Analis of Tourism reseach. vol. 19 725-770.

14- Ryan, C. (1991) Recreational Tourism: a social science Perspective. Routledge, london, England.

15- Butler, R.W. (1980). The concept of a tourism area cycle of evolution. canadian.

پی نوشتها:

- 1- Employment opportunities
- 2- Country side
- 3- Fram tourism
- 4- Agrotourism
- 5- Village Tourism
- 6- World Comision on Environment and Development (WCED)
- 7- Word Tourism Organization (WTO)
- 8- Federation of Nature and National parks (FNNP)
- 9- World Wide Found for Nature (WWFN)
- 10- Lifestyles and customs
- 11- Tourist culture
- 12- Measurements
- 13- Indicators
- 14- Holistic
- 15- Systematic
- 16- Satisfaction
- 17- Qualitative
- 18- Qualitative
- 19- Infrastructural
- 20- Ethnoculture.

برای پایداری سازی اقتصادی توریسم لازم است زمینه

برای جذب منابع و ظرفیتهای موجود را با

حداقل پیامدهای نامطلوب جانبی فراهم کرد و این

مهم در سایه بهبود کارکردهای

مدیریت پایدار منابع محلی امکان پذیر است.